

УДК 314.748:339.9:330.341

ОСВІТНЯ МІГРАЦІЯ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЕКОНОМІКИ

EDUCATIONAL MIGRATION IN THE CONTEXT OF INTEGRATION OF UKRAINE TO THE EUROPEAN UNION

Сандугей В.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова

У статті розглянуто явище освітньої міграції з точки зору євроінтеграційної перспективи, досліджено мотиви та фактори, що її обумовлюють. Проведено аналіз обсягів та напрямів освітньої еміграції з України, а також впливу освітньої міграції на країну-постачальника та країну-приймача освітніх мігрантів. Розкрито необхідність регулювання інтелектуальної міграції в умовах інтеграції України до Європейського Союзу.

Ключові слова: освітня міграція, євроінтеграція, якість освіти.

В статье рассмотрено явление образовательной миграции с точки зрения евроинтеграционной перспективы, исследованы мотивы и факторы, которые ее обуславливают. Проведен анализ объемов и направлений образовательной эмиграции из Украины, а также влияния образовательной миграции на страну-поставщика и страну-приемника образовательных мигрантов. Раскрыта необходимость регулирования интеллектуальной миграции в условиях интеграции Украины в Европейский Союз.

Ключевые слова: образовательная миграция, евроинтеграция, качество образования.

The article deals with the phenomenon of educational migration from the point of view of the euro integration perspective, the motives and factors that determine it are investigated. The analysis of volumes and directions of educational emigration from Ukraine, as well as the impact of educational migration on the supplier country and the host country of educational migrants has been carried out. The article discloses the necessity of regulation of intellectual migration in the conditions of Ukraine's integration into the European Union.

Key words: educational migration, euro integration, quality of education.

Постановка проблеми. Європейська інтеграція, задекларована як стратегічний напрям розвитку України, є не лише зовнішньоекономічним вектором, але й орієнтиром цінностей для всього українського суспільства. Інтеграцію України до ЄС сьогодні підтримують усі структури влади та більшість українського населення. Однак процес євроінтеграції нашої держави супроводжується низкою проявів та явищ, що мають як позитивні, так і негативні наслідки для вітчизняної економіки. Одним із проявів євроінтеграційних процесів є зростання обсягів освітньої міграції. Останнім часом за ступенем наближення України до ЄС наша держава перетворюється на постачальника освітніх мігрантів в інші країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Освітня міграція є об'єктом наукових досліджень низки науковців, таких як Ф. Альтбах, Д. Массей, Р. Епплярд, А. Фіндлі, Б.Л. Лоувелл, К. Озден, О. Старк, К. Тремблей. Наслідкам впливу євроінтеграційних процесів на вітчизняну еконо-

міку, ринок праці, зокрема аналізу трудової та освітньої міграції, присвячені наукові доробки таких вітчизняних вчених, як Л.І. Безтелесна, К.С. Брензович, О.С. Гринькевич, Л.А. Жураковська, Е.М. Лібанова, І.Л. Петрова, Л.В. Семів, Є.В. Стадний, В.М. Філатов.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є дослідження явища освітньої міграції, мотивів, обсягів, напрямів та наслідків для вітчизняної економіки, а також обґрунтування необхідності її регулювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Освітня міграція є невід'ємною складовою процесу інтеграції освіти, науки та виробництва, а саме спільного використання потенціалу освітніх, наукових та виробничих організацій у взаємних інтересах. Під освітньою міграцією ми розуміємо територіальне переміщення індивіда за межі населеного пункту (регіону чи країни) з метою здобуття освіти, підвищення кваліфікації, перепідготовки, проведення спільних наукових досліджень чи впровадження наукових розробок.

За територіальною ознакою виділяють внутрішню освітню міграцію (переміщення до навчальних закладів у межах країни) та зовнішню (переміщення до навчальних закладів за межі своєї країни) [1, с. 24].

Існують фактори, які стимулюють рішення виїхати з країни еміграції або країни-донора (push-фактори), а є фактори, котрі притягують мігрантів переїжджати саме в певну країну (pull-фактори). В різних дослідженнях стимули до міграції поділяють на:

- економічні (значний розрив у зарплатні, умови життя, економічний клімат, підприємницькі можливості);
- політичні (політичний тиск, бюрократія, адміністративні обмеження ведення бізнесу/проектів);
- культурні (нівеляція цінностей, культурна дезінтеграція);
- сімейні (кращі життєві та/чи освітні можливості для дітей);
- кар'єрні (розвиток кар'єри, професійне визнання).

Крім того, існує фактор громадянських, етнічних та релігійних воєн чи протистоянь та нестабільності в країнах, що розвиваються. Не менш важливим чинником є стан освітньої системи, а саме брак робочих місць для висококваліфікованих працівників, непотизм, низькі інвестиції в наукові розробки та дослідження, відсутність інноваційного мислення. Свою роль відіграє особистий культурний фактор, за якого можливість змінити країну проживання розглядається як нагода пізнати нову країну, нове культурне й професійне середовище, отже, розширити та збагатити власний кругозір. Професійними пуш-факторами є розвиток кар'єри, здобуття досвіду в більш престижній науковій інституції, можливість використовувати сучасніше обладнання, нагода публікуватись в інозем-

них виданнях, дослідження в нових сферах, недоступних в рідній країні.

Сьогодні Україна є переважно постачальником освітніх мігрантів в інші країни, що зумовлено зростанням доступності освіти за кордоном (перш за все, в країнах ЄС, що межують з Україною), розширенням міжнародної співпраці українських ВНЗ і поглибленням економічних зв'язків з ЄС, що підтверджує аналіз динаміки міграційних потоків українських студентів за кордон (рис. 1), адже найбільші їх обсяги спрямовуються саме до європейських країн, що є об'єктивним наслідком європейського напряму інтеграції вітчизняної економіки.

Однією з основних причин освітньої міграції є відверта криза довіри до всіх освітніх інституцій, згідно з результатами проведеного опитування, «корисною» свою освіту вважають 44,6% опитаних, «радше корисною» – 23,6%, «точно не корисною» – 9,8%. Попри те, що за кількістю людей, які отримали вищу освіту, Україна займає провідні позиції в Європі, майже половина опитаних не вважає її корисною. Цікавим є той факт, що оцінка корисності освіти чітко залежить від того, чи працює респондент за своєю спеціальністю (рис. 2).

Ще однією причиною освітньої міграції, як зазначають респонденти, є якість наданих в Україні освітніх послуг. Як демонструє опитування, найгірша ситуація з цим у професійно-технічних закладах, де оцінка якості освітнього процесу найнижча. Соціологи вважають, що у суспільстві панує переконання, що в заклади професійно-технічної освіти йдуть навчатись лише ті, хто «ні на що не здатен». Унаслідок цього в країні сьогодні відчутний брак робітничих кадрів, а середня оцінка якості наданих тут освітніх послуг становить 3,3 бали.

Найвищими є показники у приватних та державних закладах, а саме 3,5 та 3,6 відповідно. В останніх, як зазначають фахівці, є хоч якась

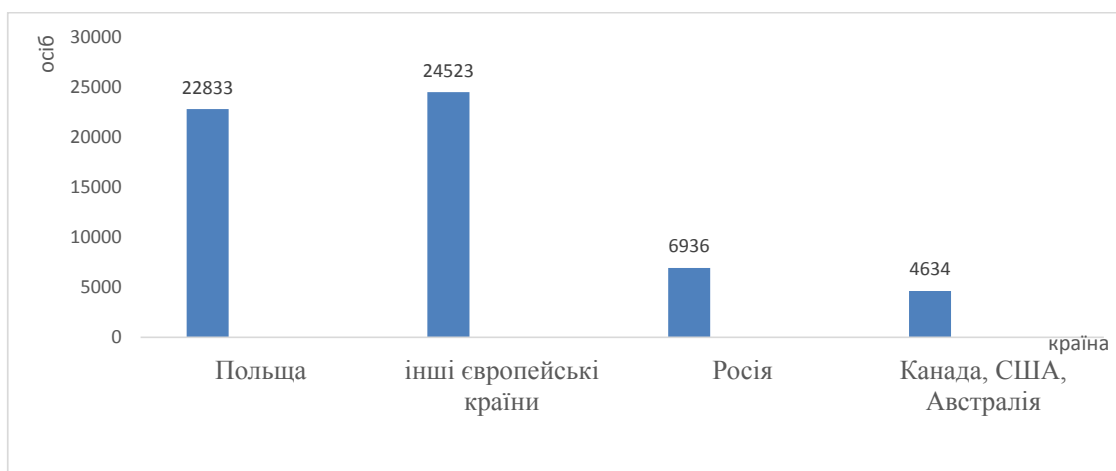

Рис. 1. Кількість українських студентів за кордоном

Джерело: [2]

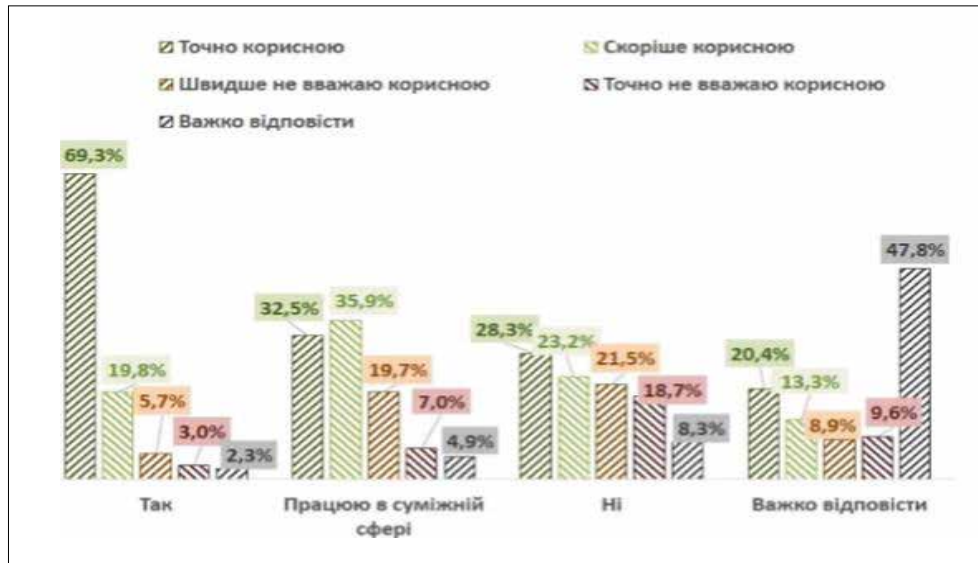

Рис. 2. Оцінка корисності освіти залежно від того, чи працює респондент за фахом, 2017 р.

Джерело: [3]

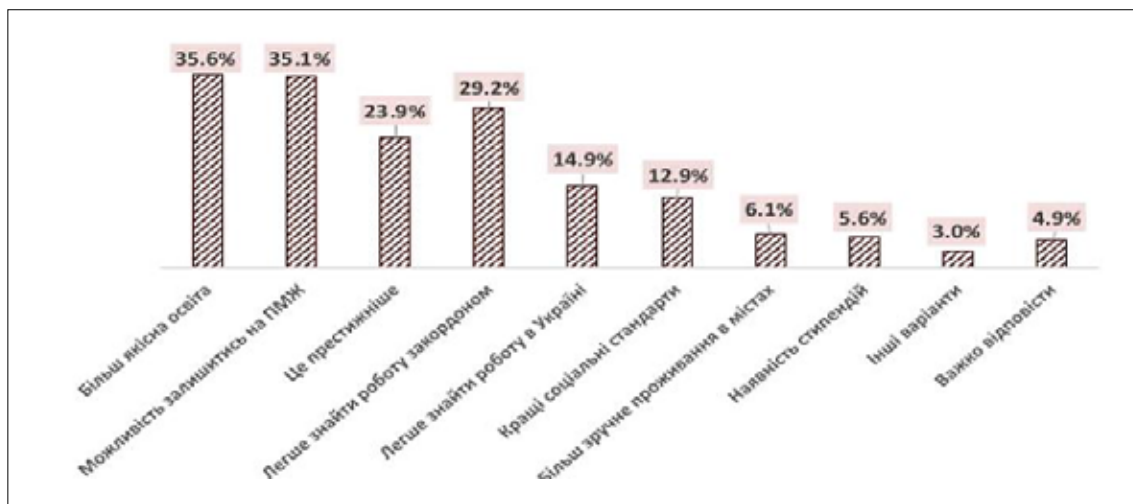

Рис. 3. Результати опитування на запитання «Чому Ви вибираєте навчання в європейських країнах?»

Джерело: [3]

ілюзія контролю. Крім того, в державних ВНЗ є своя багаторічна історія, яка також позитивно впливає на формування іміджу.

Дослідження показало, що оцінка якості освіти сильно залежить від того, де саме людина працює. Ті, хто працюють у суміжній сфері, ставлять вищу оцінку якості практично всюди, а саме школам і технікумам, приватним і державним закладам. Тобто особа, влаштувавши своє професійне життя, може вище оцінювати якість здобутої освіти. Крім того, 53,7% опитаних вважають, що контроль держави у сфері освіти нині є занадто слабким, а лише 8,2% хочуть його зменшити. Це, як зазначають фахівці, свідчить

про надзвичайно сильні патерналістські настрої українців, тобто вища освіта в Україні все ще залишається соціальним благом, яке потрібно розподіляти централізовано.

Так, згідно з результатами дослідження (рис. 3), 35,6% респондентів переконані в тому, що українці віддають перевагу навчанню в країнах Європейського Союзу через те, що там якісніша освіта, 35,1% стверджують, що навчання за кордоном – можливість залишитись на постійне місце проживання. Тобто цінністю в такому разі є не здобуті знання, а комфортне довкілля та можливість у майбутньому легше знайти роботу.

Студент аналізує свій рівень життя, кар'єрні перспективи та соціальний статус після навчання у закордонному ВНЗ. На другому етапі студент вибирає країну навчання, ВНЗ та спеціальність. Вибір студента на цьому етапі залежить від багатьох чинників, зокрема фінансових можливостей студента, знання мови, перспективності, престижу навчального закладу та вибраної спеціальності.

Ще однією перевагою зарубіжних ВНЗ є вартість навчання, яке в деяких європейських ВНЗ може коштувати інколи дешевше, ніж в українських. Так, вартість навчання за рік у приватних ВНЗ Чехії становить від трьох тисяч євро, а у державних навчання чеською мовою безкоштовне. В Польщі навчання коштує 1 800–2 500 євро на рік. В державних ВНЗ Німеччини рік навчання коштує від 400 євро. Для порівняння, вартість навчання на деяких спеціальностях у престижних київських ВНЗ становить від 14 000 до 45 000 грн. (500–1 200 євро) на рік (табл. 1).

Водночас обсяги освітньої міграції до європейських університетів щороку невпинно зростають (рис. 4).

Серед європейських країн у вітчизняних освітніх мігрантів пріоритетними державами для навчання є Польща та Німеччина (рис. 5).

Польща є єдиною країною, де українські громадяни складають найчисельнішу групу серед усіх іноземних студентів, а саме 37%. Протягом останніх років польські університети неабияк активізували свою роботу на українському освітньому ринку. Демографічна криза та відтік власної молоді за кордон спонукають шукати абітурієнтів в Україні, де географічна, мовна та культурна близькість лише сприяють цьому. За результатами минулого навчального року Польща вийшла на перше місце серед країн, які вибирали українці в пошуках кращої вищої освіти. Різноманіття стипендіальних програм, право безкоштовного навчання людям із польським корінням, лояльні умови вступу (визнання

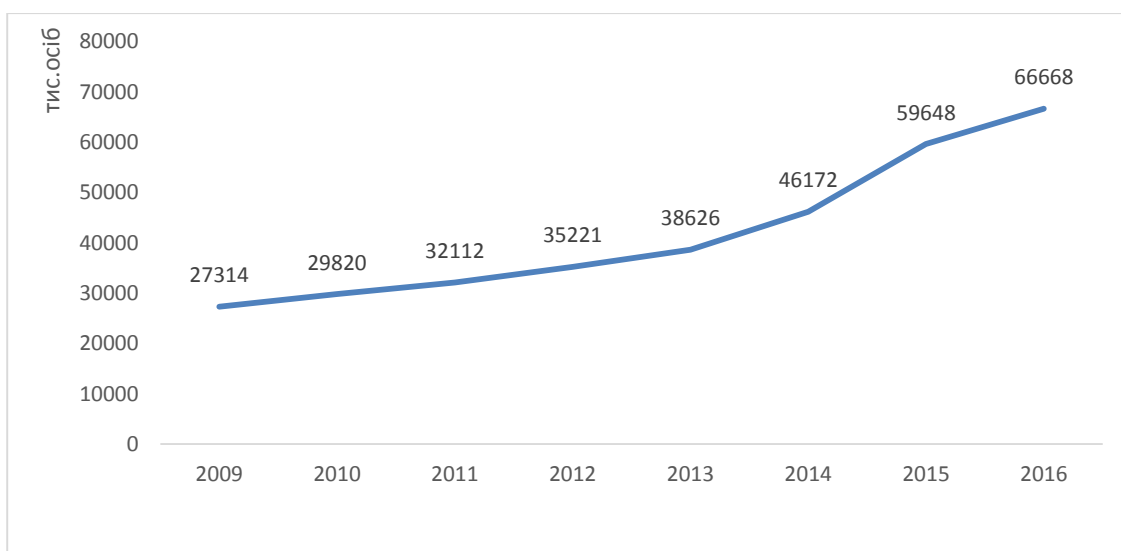

Рис. 4. Кількість українських студентів, що навчаються в університетах країн Європейського Союзу

Джерело: побудовано автором на основі джерела [1]

Таблиця 1

Середня вартість навчання в європейських ВНЗ та в Україні, євро

Країна	Державний ВНЗ (бакалавр та магістр)	Приватний ВНЗ (бакалавр та магістр)
Польща	1 800–2 500	500–3 800
Німеччина	400–3 300	10 000–42 000
Чехія	Безкоштовно чеською мовою	3 000–8 500
Великобританія	6 500–38 000	16 500–45 000
Франція	200–400	6 800–15 000
Італія	9 500–25 500	10 500–25 000
Іспанія	1 500–36 000	
Україна	130–1 500	170–1 200

Джерело: [4]

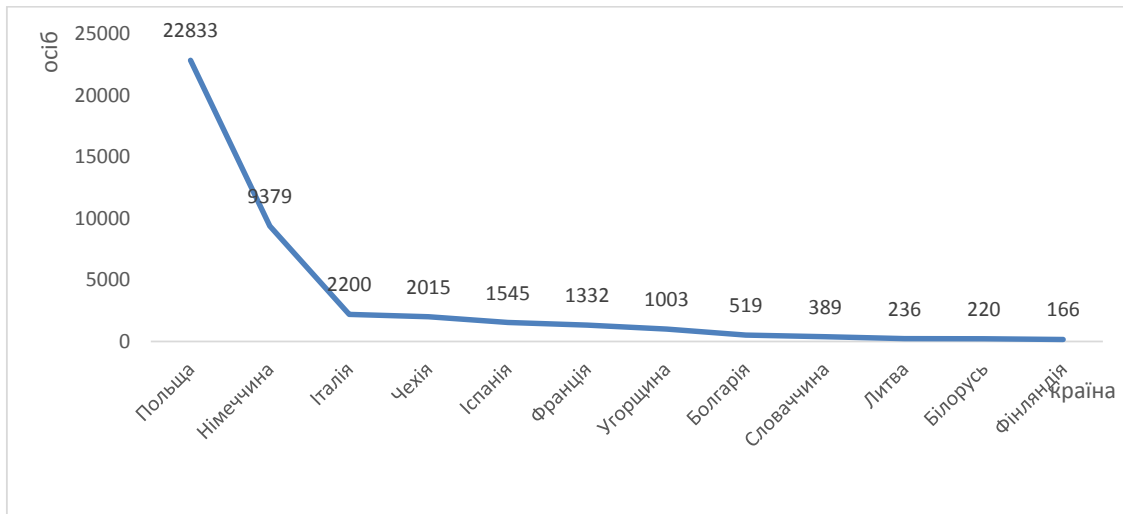

Рис. 5. Кількість українських студентів в університетах країн ЄС

Джерело: [2]

атестату) та прийнятні ціни вже декілька років схилили українців на користь польських ВНЗ. Значний приплив українських студентів був забезпечений перш за все широкою рекламною кампанією, яка ще більше захопила Центр та Схід України й була націлена одразу на випускників шкіл, а не лише бакалаврів.

Навчання в Німеччині приваблює для української молоді з цілої низки причин. По-перше, якість німецької освіти одна з найвищих у світі, а особливо в галузі техніки, економіки та природничих наук. Дипломи міжнародних відділень німецьких ВНЗ високо цінуються роботодавцями багатьох країн Європи й США. По-друге, у Німеччині університет – це великий інфраструктурний комплекс, що включає мультимедійні класи, оцифровані бібліотеки, міжнародні культурні центри, спортивне обладнання та сучасні гуртожитки. По-третє, законодавство Німеччини дає змогу іноземним студентам влаштовуватися на рівних правах з німцями на роботу, отже, мінімізувати витрати на проживання. Студенти мають змогу працювати на підприємствах, де потрібні різноробочі або персонал з невисокою кваліфікацією. Також студент має можливість влаштуватися на оплачувану трудову практику за фахом [5].

Хоча частка освітніх мігрантів у загальній кількості працездатного населення, що виїжджає за кордон, є незначною (близько 3%), вона має стійку тенденцію до зростання, тому вплив освітньої міграції має як для країни-приймача, так і для країни-постачальника мігрантів вкрай неоднозначні наслідки. Вважаємо за доречне на них зупинитись.

До переваг для країни, що приймає мігрантів, передусім належать:

– економічні вигоди, що виявляються у зростанні фінансових надходжень до країни у

формі оплати за навчання, відповідно, податкових надходжень до державного бюджету;

– зростання попиту на послуги ВНЗ у країнах приймання мігрантів, що сприяє розширенню асортименту освітніх послуг, зростанню можливостей працевлаштування для тамтешніх викладачів;

– інтеграція національних ВНЗ до міжнародної освітньої спільноти, обмін досвідом у сфері науково-педагогічної діяльності;

– зростання інноваційного складника освіти та технічного вдосконалення освітнього процесу;

– можливість омолодити структуру населення, інтелектуалізувати людський капітал країни, поповнити економіку кваліфікованими спеціалістами, що сприятиме економічному та науково-технічному розвитку країни.

У зв'язку з цим уряди розвинутих країн проводять політику сприяння студентам-іноземцям у подальшому працевлаштуванні.

Для країни-постачальника освітніх мігрантів навчання за кордоном за умови повернення мігранта на батьківщину має позитивний ефект. У цьому разі країна отримує більш підготовленого спеціаліста, ніж звичайний працівник-мігрант, оскільки він знає мову, а отриманий за роки навчання соціальний і культурний потенціал надає йому кращих можливостей працевлаштування на вітчизняному ринку праці.

Навчання за кордоном за програмами обміну або програмами, що фінансуються урядами розвинутих країн у межах політики сприяння, також створює певну економію у підготовці кваліфікованих кадрів для країни, що постачає мігрантів. Проте головною загрозою, що постає перед країною-донором студентів, є ризик втрати інтелектуального потенціалу, старіння структури населення за рахунок виїзду та перетворення

освітньої міграції на міграцію робочої сили, а це зумовлює виникнення низки проблем на вітчизняному ринку праці та ставить під загрозу економічну безпеку нашої країни.

З огляду на це вважаємо, що першочерговими заходами держави мають стати поліпшення соціально-економічної ситуації в країні, вжиття можливих заходів стосовно заохочення отримання саме вітчизняної освіти з подальшим працевлаштуванням на вітчизняному ринку праці.

Висновки. Згідно з аналізом результатів проведених опитувань та динаміки міграційних потоків вітчизняних абітурієнтів за кордон з метою отримання освіти виявлено, що до при-

чин, які спонукають отримувати освіту за кордоном, відносять престижний диплом та шанси отримати в перспективі більш високооплачувану роботу після навчання у закордонному ВНЗ; більш високий рівень освіти за кордоном; можливість у майбутньому залишитись жити за кордоном; сучасну систему освіти у зарубіжних ВНЗ; низький рівень політичної стабільності в українському суспільстві. Тобто поряд з позитивними наслідками освітньої міграції існує низка негативних, що обумовлює необхідність оптимізації цього процесу та його регулювання на загальнодержавному рівні, що особливо стає актуальним за ступенем наближення України до ЄС.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Філатов В.М., Ромашова Я.В. Специфічні ознаки освітньої міграції та її місце в структурі міграційних потоків. Ефективна економіка. 2014. № 2. С. 24.
2. Стадний Є.В., Слободян О.І. Українські студенти за кордоном: скільки та чому? // Аналітичний центр "CEDOS". URL: <https://cedos.org.ua/uk/osvita/ukrainski-studenty-za-kordonom-skilky-ta-chomu>.
3. Освіта в Україні: патерналізм у квадраті та масова розумова еміграція. URL: <https://politeka.net/ua/reading/527472-obrazovanie-v-ukraine-paternalizm-v-kvadrate-i-massovaya-emigratsiya-umov>.
4. Освіта за кордоном. Вища освіта за кордоном // Інформаційний сайт освітнього агентства "KARANDASH". 2017. URL: <https://karandash.ua/countries>.
5. Пептвари навчання у Німеччині // Німецький центр (Charkiwer Deutsches Zentrum). URL: <http://dzentrum.com.ua/study/preimushhestva#obucheniya#v#germanii>.
6. Безтелесна Л.І. Академічна мобільність як інструмент реалізації стратегічного управління ресурсами. Вісник національного університету водного господарства та природокористування. 2016. Вип. 1 (73). С. 11–12. URL: <http://er3.niwm.edu.ua/4422/1/Безтелесна%20Л.%20І.%20Академічна%20мобільність%20зах.pdf>.
7. Семів Л.В. Освітня міграція як фактор розвитку територіальних міграційних систем: національний та європейський аспект. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2013. Вип. 3 (101). С. 244–253.